

ΜΑΝΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ (επιμ.)

Το θέατρο στην Ερμούπολη τον εικοστό αιώνα

(Θέατρο - Μουσική - Παιδεία - Κοινωνική Ζωή)

Δεύτερος τόμος 1904-1906, Έκδοση Δήμου Ερμούπολης, Ερμούπολη 1995,
σελ. 218, 83 εικ. σε πίνακες και στο κείμενο. ISBN 960-235-549-2

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Το θέατρο στην Ερμούπολη τον εικοστό αιώνα

(Θέατρο - Μουσική - Παιδεία - Κοινωνική Ζωή).

Τρίτος τόμος 1907-1912, Έκδοση Δήμου Ερμούπολης, Ερμούπολη 1998,
σελ. 237, 93 εικ. σε πίνακες και στο κείμενο. ISBN 960-85623-3-3.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗΣ

Το θέατρο στην πόλη της Ζακύνθου 1860-1953

τόμ. Β' 1901-1915, Αθήνα, Εκδόσεις Μπάστα 1999,

σελ. 251, 99 εικ. σε πίνακες και στο κείμενο, ISBN 960-7418-44-1

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

Εφημερίδες και λαογραφία.

Η ταυτότητα μιας Ναξιακής εφημερίδας. Διαθλάσεις της ιστορίας
και της Ελληνικής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ού}
Αθήνα 2000, σελ. 559, μερικές εικ., ISBN 960-90595-2-X

ΦΩΤΗΣ ΝΙΚ. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ

Το θέατρο στη Λάρισα (1881-1922)

Ανάτυπο από τα Πρακτικά του 3^{ου} Συνεδρίου Λαρισαϊκών Σπουδών

Λάρισα 8-9 Απριλίου 1997, Λάρισα 1997 (Βιβλιοθήκη Θεσσαλικών Μελετών 7), σσ. 369-394, 3 εικ.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Το κουνκλόθεατρο και η παντομίμα στην Θεσσαλία (1881-1930)

«Γνώση και Γνώμη» ΙΔ' (Καρδίτσα, Απρίλιος 1998), σσ. 113-143 (4ο).

Συγκεντρώνω στο σημείο αυτό μερικά δημοσιεύματα, που έχουν όλα έναν κοινό παρονομαστή: την προσκόμιση νέου υλικού για θεατρικές παραστάσεις στην ελληνική επαρχία κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα (ή και στα τέλη του 19^{ου}), αν και κατά τα άλλα διαφέρουν μεταξύ τους και αντιπροσωπεύουν, το καθένα από μόνο του, μια διαφορετική κατηγορία: τα δύο βιβλία του Ελευθερίου είναι η συνέχεια του πρώτου τόμου για το θέατρο στην Ερμούπολη από την αρχή του 20^{ου} αιώνα, το βιβλίο του Μουσμότη αποτελεί «προδρομική» δημοσίευση του δεύτερου τόμου για το θέατρο στη Ζάκυνθο, ενώ λείπει ακόμα ο πρώτος, η μονογραφία του Σέργη ασχολείται σ' ένα κεφάλαιο μόνο με το θέατρο στη Νάξο, ξεκινώντας από μια μη θεατρολογική σκοπιά, της συστηματικής ανάλυσης μιας τοπικής επαρχιωτικής εφημερίδας (*Το Αιγαίον* στη Νάξο 1901-1911), ενώ ο Βογιατζής, που μας έχει χαρίσει τόσες εργασίες για το ερασιτεχνικό και σχολικό θέατρο στη Θεσσαλία, καταπιάνεται στο πρώτο μελέτημα με την πρόωμη θεατρική ιστορία της Λά-

ρισας (τουρκοκρατούμενη ακόμα εν μέρει), και στο δεύτερο μ' ένα ιδιαίτερα γοητευτικό και παραμελημένο θέμα, το κουλθοθέατρο και την παντομίμα, και πάλι στο θεσσαλικό χώρο, για το οποίο μας λείπει, πέρα από την Αθήνα (βλ. τώρα τη διδακτορική διατριβή του Απ. Μαγουλιώτη, *Το νεοελληνικό κουλθοθέατρο Φασουλής*, Αθήνα 1997) και την Πάτρα (Ε. Στιβανάκη, *Θεατρική ζωή, κίνηση και δραστηριότητα στην Πάτρα, από το 1828 έως το 1900*, Πάτρα, «Περί τεχνών» 2001), κάθε θετικό στοιχείο ύπαρξης: ειδικά για την παντομίμα δεν διαθέτουμε ακόμα καμιά σφαιρική μελέτη (βλ. τελευταία Β. Πούχγερ, «Οι αρχές της ελληνικής παντομίμας», κεφ. 5 του μελετήματος «Μεθοδολογικοί προβληματισμοί και ιστορικές πηγές για το ελληνικό θέατρο του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα. Προοπτικές και διαστάσεις, περιπτώσεις και παραδείγματα», στον τόμο: *Δραματολογικές αναζητήσεις*, Αθήνα 1995, σσ. 252-264 με την παλαιότερη βιβλιογραφία). Πρόκειται, και στις έξι περιπτώσεις, για πρωτογενή έρευνα με την καταγραφή αδημοσίετων και άγνωστων ως τώρα στοιχείων και πληροφοριών. Ο εμπλουτισμός του κεφαλαίου αυτού, για το «επαρχιωτικό ερασιτεχνικό και σχολικό θέατρο», που κάποτε θα καταλήξει σ' ένα είδος χαρτογράφησης της θεατρικής δραστηριότητας στην ελληνική επικράτεια από το 19^ο αιώνα έως σήμερα, είναι ραγδαίος και ουσιαστικός, και τρέφω την αισχύνη, σε στιγμές αδυναμίας, πως εν μέρει τουλάχιστον αυτό ανάγεται στην έκκληση, που διατύπωνα παλαιότερα (Β. Πούχγερ, «Το θέατρο στην ελληνική επαρχία: μια επισήμανση», στον τόμο: *Το θέατρο στην Ελλάδα. Μορφολογικές επισημάνσεις*, Αθήνα 1992, σσ. 331-371) για τη συγκέντρωση και την αξιοποίηση τέτοιου υλικού: μερικοί από τους μελετητές αναφέρονται ρητά στην πρώτη εκείνη συγκέντρωση του σχετικού υλικού.

Όσοδο τα αναφερόμενα εδώ μελετήματα δεν είναι τα μόνα. Αναφέρω στην τύχη και ενδεικτικά επίσης τον τόμο του Γιάννη Χρ. Χατζηβασιλείου, *Ιστορία του Αναγνωστηρίου Αγιάσου «Η Ανάπτυξίς» 1894-1975*, Αθήνα 1975 (για το ερασιτεχνικό θέατρο σσ. 38 εξ. και 80-121), που επανεκδόθηκε πρόσφατα εμπλουτισμένος ως *Αναγνωστήριο «Η Ανάπτυξη» Αγιάσου, Εκατό χρόνια δράσης (1894-1994)*, Αθήνα 1994 (βλ. και υλικό στον τόμο του ίδιου, *Αναγνωστήριο «Η Ανάπτυξη» Αγιάσου*. Πολύπτυχο Λόγου και Τέχνης 1994, Αθήνα 1995) ή το συγκεντρωτικό μελέτημα της Καίτης Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Από την *Ερωφίλη* στη *Γκόλφω*. Παραστάσεις της *Γκόλφως* στον Βορειοελλαδικό χώρο το πρώτο μισό του αιώνα μας» (στον τόμο: *Θεατρολογικά μελετήματα για το λαϊκό θέατρο. Από το κρητικό θέατρο στα δράματα της νεοελληνικής αποκριάς. Από την «Ερωφίλη» στην «Γκόλφω»*, Αθήνα 1998, σσ. 277-308), που τεκμηριώνει, παρατέμποντας στη σχετική βιβλιογραφία, ερασιτεχνικές παραστάσεις, για εκείνο το δραματικό ειδικό, που όχι μόνο σταδιοδρόμησε στις σκηνές όλων των ελληνικών θεάτρων, αλλά έγινε και οπερέτα και η πρώτη ελληνική ταινία, στην Αμερική, τη Λάνακα, το Μοναστήρι (Bitola) της Σερβίας, στην Πέραμο της Κυζίκου το 1891, στα Κοτύωρα το 1908, στην παλαιά Σμύρνη (μαζί με τον Καραγκιόζη, τους κουλτοπαίχτες Σαριδάκη και Κονιτσιώτη), στα Λάβαρα Διδυμοτείχου, στην παλαιά Θεσσαλονίκη, τη Βέροια, το Μελισσοχώρι Θεσσαλονίκης, στην Ελευθερούπολη Καβάλας, στο Νευροκόπι (1910): επίσης στην Άρτα το 1909, στην Κορυτσά το 1910, στην Έδεσσα το 1911, στα Βοδενά το 1912, καθώς και στην Κατερίνη, στην Καστοριά 1913/4, στην Κόνιτσα, στη Βουχορίνα Βοΐου 1920, στα Τζουμέρκα στο Μεσοπόλεμο, στα χωριά της Κοζάνης, στην ορεινή Σαμαρίνα, στα Ζαγοροχώρια, στα χωριά των Γρεβενών από το 1930, στο

Σκαλοχώρι Καστοριάς το 1932, στη Ζώνη Βοΐου το 1934, στην Αμυγδαλιά Γρεβενών το 1934, στη Μόρφη Βοΐου το 1935/6 και 1938, στην Ξερολίμνη Κοζάνης το 1937/8, στο Άργος Ορεστικό της Καστοριάς το 1939, στον Άγιο Γεώργιο Γρεβενών το 1939, στα χωριά Τριγκάλων και Καρδίτσας, στα Τρίγκαλα το 1916, στα χωριά της Δυτικής Θεσσαλίας, στην Καλαμπάκα, στο Γαρδίκι Ασπροποτάμου το 1924, στο Βόλο, στο Βελεστίνο από το 1900, στο Τρίκερι Μαγνησίας το 1910 (στο απομονωμένο αυτό θαλασσοχώρι παίχτηκε και Καραγκιόζης και Φασουλής), στο Κεραμίδι Πηλίου, στην Αγουλινίτσα της Πελοποννήσου, στο Κατσιμπαλι Φιλιατρών, και μέσα στον Εμφύλιο στα χωριά της Κόνιτσας, κτλ. κτλ. Βλ. και όσα παραθέτει από χωριά του νομού Ηλείας η διδακτορική διατριβή της Αικ. Δεκούλου-Μελισσαροπούλου, *Η θεατρική κίνηση στον Πύργο της Ηλείας* (1860-1944), με μια συμπληρωματική επισκόπηση της θεατρικής κίνησης στις περιφερειακές κομοπόλεις της Ηλείας (1860-1941), Αθήνα 1996 (ιδίως σσ. 331-394, 509-550). Ήδη με την άψυχη αυτή απαρίθμηση έχει κανείς την εντύπωση πως μιλάμε για την κορυφή του παγόβουνου και ότι θα χρειαστούν έντονες και επίπονες προσπάθειες ακόμα, σε τοπικό κυρίως επίπεδο, αποδελτιώνοντας τον τοπικό Τύπο, διερευνώντας οικογενειακά αρχεία, εξετάζοντας πηγές του δημόσιου βίου κτλ., για να έχουμε ολοκληρωμένη χαρτογράφηση αυτή του ελληνικού ερασιτεχνικού θεάτρου, το οποίο άλλο δεν είναι παρά η συνέχιση του παραδοσιακού λαϊκού θεάτρου, όπως εκδηλώθηκε στα δρώμενα, τις μεταμφιέσεις, τις αποκριάτικες σκηνές κτλ. Αυτό είναι εμφανές ακόμα από το γεγονός, ότι οι παραστάσεις αυτές δίνονται συνήθως κατά το καρναβάλι, ή ανήμερα των Φώτων, ή και σε πανηγύρια, όπως του Προφήτη Ηλία το καλοκαίρι, το Δεκαπενταύροστο, αλλά και σε άλλες εθιμικές ημερομηνίες· δηλαδή η δραστηριότητα αυτή παραμένει, ως ένα βαθμό, ενταγμένη στον εορτολογικό κύκλο του λαϊκού πολιτισμού.

Για το ότι αυτές οι παραστάσεις δεν είναι μόνο γραφικές ή παιδαγωγικές ή απλώς διασκεδαστικές με την έννοια, ότι διώχνουν την ανία της μονότονης ζωής της επαρχίας, ότι μερικές φορές φτάνουν σε αξιοπρόσεχτα καλλιτεχνικά αποτελέσματα, το μαρτυρούν όχι μόνο οι σκηνογραφίες του «Πωλ» στην Καρδίτσα του Μεσοπολέμου, ή το άρθρο περί υποκριτικής που βρίσκουμε στον *Φορολογούμενο* της Πάτρας το 1876, αλλά και μια θεατρική κριτική για ερασιτεχνική παράσταση στην εφημερίδα *Ηπειρωτικός Αγών* (Ιωάννινα, έτ. Δ', 1930-31, αρ. 1068, 14.9.1930, σ. 2), όπου κριτικάζεται η έλλειψη μελέτης του ρόλου και συντονισμού των ηθοποιών με τον υποβολέα. Παραθέτει μεταξύ άλλων τα εξής: «Μετά λύτης έρχομαι να σημειώσω ενταύθα ότι εκείνοι οι οποίοι ανέλαβον την πρωτοβουλία της παραστάσεως ενήργησαν πρόχειρα. Μέσα σε τέσσερες μέρες δεν ανεβάζεται επί σκηνής έργο αξίας. Οι ιθύνοντες δεν διάλεξαν αμερόληπτα ανάμεσα σ' όλους τους νέους του χωριού μας, εκείνους που είχαν περισσότερας δυνάμεις για να αναλάβουν το δύσκολο έργο του ηθοποιού και ανέθεσαν ρόλους σε νέους αδιαφορώντας αν έπαιζαν για πρώτη φορά... Και με όλα ταύτα δεν φρόντισαν τουλάχιστον να μελετήσουν και να διδαχθούν. Η διδασκαλία φυσικά δεν μπορεί να εμφανίση ταλέντο σε κείνους που το στερούνται, αλλά μπορεί να επιβάλλει κάποτε κάποια αρμονική πειθαρχία. Οι ερασιτέχνα μας έπαιζαν επάνω στη σκηνή βεβιασμένα επαναλαμβανόμενες μερικοί μηχανικά τα λόγια του υποβολέως χωρίς σχεδόν να παίζουν, άτονα χωρίς κινήσεις, ο θεατής είχε αδιάκοπα την εντύπωση πως οι ερασιτέχνες μας δεν απέβλεπαν σε τίποτε άλλο παρά πώς να ξεφορτωθούν το ρόλο τους με οιονδήποτε

τρόπο και οι περισσότεροι εκρέμοντο από τον υποβολέα παίζοντας ο καθείς, όπως τον αρέσει» (αναφέρεται στην Πολυμέρου-Καμηλάκη, ό.π., σσ. 295 εξ., σμ. 481· ο λόγος είναι για την *Εσμέ* στα Ζαγοροχώρια κατά το πανηγύρι του Δεκαπενταύγουστου, 1930). Παρά τις κριτικές αυτές παρατηρήσεις η παράσταση άρεσε σ' όλους, γιατί υπήρχαν μερικοί ηθοποιοί, που «έσωσαν» την παράσταση, που είχε και άριστη σκηνοθεσία (δηλαδή η όλη κατάσταση θυμίζει, σε άλλο επίπεδο βέβαια, κάπως τις πρεμιέρες του Χρηστομάνου). Με τέτοια παραδείγματα όμως νομίζω πως μπορώ να δείξω, ότι το επαρχιακό θέατρο κρύβει και εκπλήξεις ως προς τον αισθητικό αλλά και τον κριτικό, τον προσληπτικό τομέα.

Από τη μονογραφία για το θέατρο της Ερμούπολης (ο πρώτος τόμος έχει παρουσιαστεί στην *Παράβαση* 2, 1998, σσ. 222 εξ.), που θα καλύψει σταδιακά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και αποτελεί κατ' αυτόν τον τρόπο την ποθητή συνέχεια των μελετημάτων για το 19^ο (για την όπερα βλ. ειδικά Νικ. Μπακουνάκης, *Το φάντασμα της Νόρμα. Η υποδοχή του μελοδράματος στον ελληνικό χώρο το 19^ο αιώνα. Ερμούπολη - Πάτρα*, Αθήνα 1991, για το ξεκίνημα Α. Δρακάκης, «Το ξεκίνημα του νεοελληνικού θεάτρου (Ερμούπολις - Σύρα 1826-1861)», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 22, 1979, σσ. 23-80, με τις απαραίτητες διευκρινίσεις που έδωσε ο Δημ. Σπάθης, «Η Ερμούπολη, θεατρική πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους (1829-1939)», στον τόμο: *Για τη Μαρίκα Κοτοπούλη και το θέατρο στην Ερμούπολη*. Πρακτικά Συμποσίου, Ερμούπολη Σύρου -Αύγουστος 1994, Αθήνα 1996, σσ. 187-202· όμως όλα αυτά, μαζί με όσα παραθέτει και ο Νικ. Λάσκαρης, δεν ικανοποιούν σήμερα, όπως αποδεικνύει η διδακτορική διατριβή του Μιχαήλ Δήμου, «*Η θεατρική ζωή και κίνηση στην Ερμούπολη της Σύρου κατά το 19^ο αιώνα (1826-1900). Τάσεις, επιλογές και μεθοδεύσεις της θεατρικής ζωής*» Αθήνα 2001. Από τη μονογραφία αυτή, λοιπόν, ο Μάνος Ελευθερίου παρουσιάζει τους δύο επόμενους τόμους που καλύπτουν το χρονικό διάστημα 1904-1906 και 1907-1912 αντίστοιχα. Για τη διάρθρωση και παρουσίαση του υλικού, τον ιδιαίτερα φροντισμένο τρόπο και το πλούσιο εικονογραφικό υλικό, με ορισμένες φωτογραφίες και εξώφυλλα προγραμμάτων, που δημοσιεύονται για πρώτη φορά, και αποτελούν, πέρα από την επιστημονική τους αξία, ως δεξαμενών πληροφοριών, μια απόλαυση του ξεφυλλίσματος, και με τα πολλά αυτούσια άρθρα από τον Τύπο της εποχής, και της ανάγνωσης, δεν χρειάζεται να μιλήσω πια, γιατί αυτό έγινε στο δεύτερο τόμο της *Παραβάσεως*. Είναι τόμοι για βιβλιόφιλους και νοσταλγούς, για λάτρεις του παλαιού κόσμου της belle époque και του παλαιού θεάτρου. Φοβούμαι, πως με το ξέσπασμα των Βαλκανικών Πολέμων (ο τρίτος τόμος φτάνει ως το 1912), τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και τη Μικρασιατική Καταστροφή οι επόμενοι τόμοι δε θα αποπνέουν το ίδιο άρωμα και πως η σημασία της θεατρικής ζωής στο πρώτο ελληνικό αστικό κέντρο του 19^{ου} αιώνα θα υποχωρήσει. Η χαλαρή παρουσίαση των τεκμηρίων, καταταγμένων κατά έτη, χωρίς σχολαστικό φόρτο ή σφιχτή κειμενική σύνδεση, ασκει μια ιδιαίτερη γοητεία, αν και δεν αποτελεί ακόμα «Ιστορία...» με την ακαδημαϊκή σημασία.

Παρόμοια αισθητική ποιότητα δείχνει και ο τόμος του κ. Μουσομήτη για το θέατρο στη Ζάκυνθο 1901-1915, που φαίνεται πως σχεδιάζει επίσης μια σειρά από τόμους που θα καλύψουν τη θεατρική ιστορία του fior di Levante (Α' τόμος 1870-1900, Β' 1901-1915, Γ' 1916-1930, Δ' 1931-1953). Αυτό είναι ιδιαίτερα ευπρόσδεκτο, γιατί το παλαιό άρθρο του Διον. Ρώμα («Το Αιτωλικό θέατρο», *Νέα Εστία*

76, 1964, τεύχ. 899, σσ. 97-167) δεν μπορεί να καλύψει πια τις σημερινές ανάγκες (η διατριβή της Γλ. Πρωτοπαπά-Μπουμπουλίδου, *Το θέατρον εν Ζακύνθω από το ΙΣΤ' μέχρι του ΙΘ' αιώνας*, Αθήνα 1958 δεν καλύπτει το εν λόγω χρονικό διάστημα). Ωστόσο εδώ πηγές και τεκμήρια συνδέονται πιο σφιχτά με ένα αφηγηματικό κείμενο, που προσπαθεί να δώσει κάποια σφαιρική εικόνα των εξελίξεων. Ο τόμος ξεκινάει με δύο άρθρα του Νικία Λούντζη, «Για το θέατρο στην πόλη της Ζακύνθου» (σσ. 9 εξ.) και «Θέατρα στη Ζάκυνθο» (σσ. 11 εξ.), που κάνει και μια ανασκόπηση των εξελίξεων στη Βενετοκρατία και Αγγλοκρατία. Το ίδιο το υλικό κατατίθεται κατά έτη, μετά από μια Εισαγωγή (σσ. 25 εξ.). Και εδώ, όπως στην περίπτωση του Μάνου Ελευθερίου, βασικές πηγές είναι η αποδελτίωση του τοπικού Τύπου, το Θεατρικό Μουσείο με τα προγράμματά του και το πλούσιο οικογενειακό αρχείο του συγγο. Και εδώ ο τόμος κλείνει με ένα γενικό ευρετήριο (σσ. 228 εξ.), ένα ευρετήριο θεατρικών έργων (σσ. 239 εξ.), τη βιβλιογραφία (σσ. 245 εξ.) και την προέλευση του φωτογραφικού υλικού (σσ. 251 εξ.).

Στη μονογραφία του Σέργη για τη ναξιωτική εφημερίδα *Το Αργαίον* (1901-1911) υπάρχει και ένα κεφάλαιο «Εκφάνσεις του επαρχιακού θεάτρου στις αρχές του 20^{ου} αι. Η κριτική του. Η ιδεολογική του χρήση» (σσ. 485-495) με ενδιαφέρουσες ειδήσεις. Συνοψίζει: «Από τις υπάρχουσες πληροφορίες συμπεραίνουμε πάντως πως πρόκειται κυρίως περί παραστάσεων κωμωδιών, δραματικών ειδυλλίων, κωμειδυλλίων, παραστάσεων δηλ. ενός χωρικού ηθογραφικού θεάτρου που απευθύνεται σε ένα υπό αστικοποίηση κοινό και ανάμεικτο από αγροτικά και αστικά στοιχεία. Οι περιοδεύοντες θίασοι των δύο προαναφερθέντων άστεων [Αθήνας, Ερμούπολης] ανεβάζουν έργα τα οποία εξακολουθούν να χαρακτηρίζουν τα θεατρικά γούστα των πολιτιστικών μητροπόλεων» (σ. 486). Αυτή είναι η μία πλευρά της κίνησης· η άλλη είναι το ερασιτεχνικό θέατρο, που η ίδρυσή του αναγγέλλεται το 1905. Δίπλα σ' αυτό υπήρχε και το σχολικό θέατρο των Γαλλικών Σχολών: «Οι Γαλλικές Σχολές είχαν καθιερώσει τις ετήσιες (πανηγυρικών χαρακτήρα) τελετές της απονομής των βραβείων στους αριστεύσαντες μαθητές επί τη λήξει των μαθημάτων, μέσα στις οποίες περιλαμβάνονταν και θεατρικές παραστάσεις. Η συντριπτική πλειοψηφία των έργων που παραστώνται σ' αυτές είναι μονόπρακτες κωμωδίες, μεταφρασμένες οι περισσότερες από τα γαλλικά (ή προσαρμοσμένες στα «καθ' ημάς») και κωμικοί μονόλογοι. Υποψιάζομαι ότι το γαλλοθρεμμένο κοινό της χώρας εκλέγει κωμωδίες, αφ' ενός λόγω καταβολών (είναι οι απόγονοι των παλιών Δυτικών οικογενειών), αλλά κυρίως επειδή το θεατρικό αυτό είδος ήταν για τον ελληνικό τουλάχιστο 19^ο αι. φορέας προοδευτικών ιδεολογικών μηνυμάτων» (σ. 487). Να αποτελούν άραγε οι γαλλικές αυτές σχολές τη συνέχεια των ιησουιτικών κολεγίων του 18^{ου} αιώνα, που οργάνωσαν την παράσταση στις 29 Δεκεμβρίου 1723; (βλ. Νικ. Παναγιωτάκης/ Β. Πούχχερ, *Η Τραγέδια του Αγίου Δημητρίου. Θρησκευτικό δράμα με κωμικά ντερ-μέδια, άγνωστου ποιητή, που παραστάθηκε στις 29 Δεκεμβρίου 1723 στη Ναξία*. Κριτική έκδοση με εισαγωγή, σημειώσεις και γλωσσάριο, Ηράκλειο 1999) Τα ονόματα των κυριών και δεσποινίδων, που συμμετείχαν στη φιλανθρωπική παράσταση υπέρ των πενομένων καλογοραίων της μονής Χρυσοστόμου το Φεβρουάριο του 1905, προέρχονται σχεδόν όλα από το παλιό φράγκικο αρχοντολόγι (Δελλα-Ρόκκα, Βελάστη, Λαστίκ, Σωμμαρίτα κτλ.) και θυμίζουν έντονα τους συμμετέχοντες στην παράσταση του 1723 (για τον ταυτισμό των τότε συμμετασχόντων βλ. Γ. Βαζελιώτη/ Β. Πούχχερ, «Αναστηλώνοντας μια θεατρική παράσταση: Η παράσταση της *Τραγέδιας*

του Αγίου Δημητρίου στις 29 Δεκεμβρίου 1723 στη Νάξο και οι συντελεστές της», Παράβασις 3, 2000, σσ. 123-166). Τι παίζον; *Le recensement décennal* κωμωδία, Μαρία Στούρατ, *Ο θάνατος του Αλή Πασά*, τις κωμωδίες *La Torpille*, *Une nuit orageuse*, *La Salle de Police*, *Το πρόγευμα εν τω δάσει*, *Φρόνησις*, *Η βλαξ* κτλ. Παρόν το Παρίσι λοιπόν και στη Νάξο. Στο Ελληνικό Σχολείο του χωριού της Τραγαλίας ανεβάζονται όμως το 1903 ο *Υψηλάντης* του Σπ. Βασιλειάδη, ο *Διάκος* (του Α. Αντωνιάδη;) και η φαρσοκωμωδία *Ενοικιάζεται!* του Νικ. Λάσκαρη. Πάντως οι περιοδεύοντες θίασοι και τα παριζιάνικα θέματα του σχολικού θεάτρου δεν ήταν ευπρόσδεκτα από όλους: άρθρο του καθηγητή Ν. Σ. Μαλαγαρδή θυμίζει το πύρινο κήρυγμα του Ιωάννη Χρυσόστομου: «...Και σήμερον ημείς οι ολιγόπιστοι, ημείς οι έκφυλοι, ημείς οι διαρρέοντες τρυφή, ακολασία και διαφθορά, ημείς οι κατακλιζύζοντες τα θεάματα και ερημούντες τους Ναούς [εδώ ο υπαινιγμός στη γνωστή ομιλία του Χρυσόστομου, «Προς τους καταλείψαντας την εκκλησίαν και αυτομολήσαντας προς τας υποδρομίας και τα θέατρα» είναι σαφής], ημείς οι της ακολασίας τα γεννήματα, ημείς οι κωφεύοντες εις το θέλημα του Θεού, ημείς οι διαπαιδαγωγούμενοι ελεύθεροι Έλληνες με τα μυθιοτήματα του *Pol de Koc* [sic], ημείς οι διατρεφόμενοι με τα αίσχιστα θεάματα των ορχηστριδών και των λοιπών ασέμνων γυναικών, αίτινες ακαταδιώκτως πηγνύουσι τας σκηνάς των εις τας πλατείας των μικρών ή μεγάλων πόλεων! Ημείς λοιπόν τι έχομεν να επιδείξωμεν! Τι άλλο ή μη την ατιμίαν, το όνειδος, τον ακόλαστον έκλυτον διεφθαρμένον και έκφυλον βίον μας!...» (σ. 493). Εδώ, την εποχή της *décadence* της στροφής του αιώνα, μιλούν ακόμα οι αποφάσεις και απαγορεύσεις της Πενθέκτης Συνόδου εν Τρούλλω (691/2). Νέα θα είναι βέβαια η αποστροφή του άρθρου, που εξυμνεί το Αρχαίο Θέατρο. Το επαρχιακό θέατρο δεν είναι μόνο γεγονός προς καταγραφή, αλλά και αντικείμενο μια ιδεολογικής διαπάλης χαρακτηριστικής για την Ελλάδα από την εποχή του Διαφωτισμού.

Όπως πληροφορεί το πρώτο άρθρο του Βογιατζή, το ερασιτεχνικό θέατρο στη Λάρισα ξεκινάει το 1896 με μια ευεργετική παράσταση υπέρ του Ποδηλατικού Συλλόγου της πόλης, ο οποίος θα οργανώσει στη συνέχεια, ο ίδιος, και θεατρικές παραστάσεις: τέτοιες παραστάσεις γίνονται και υπέρ του δημόσιου νοσοκομείου, της ανέγερσης σκοπευτηρίου, υπέρ του εθνικού στόλου, των Μακεδόνων κτλ. το 1900 ιδρύεται Δραματικός Σύλλογος «Ο Σοφοκλής». Από το 1918 δραστηριοποιείται και η Ισραηλιτική Κοινότητα της πόλης η οποία ανεβάζει την *Εσθήρ* του Ρακίνα που είχε παιχθεί από τους ανάλογους συλλόγους στα Τρίκαλα και στο Βόλο. Το δεύτερο άρθρο του Βογιατζή είναι ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτο ως προς τις νέες πληροφορίες (το 1995 είχε παρουσιάσει μονογραφία για το Θέατρο Σκιών στη Θεσσαλία): παραστάσεις του κουνκλοπαίχτη Ι. Σαριδάκη μαρτυρούνται ήδη από το 1885 ως το 1893 περ. στη Λάρισα. Ο Μαριδάκης, δάσκαλος του Κονιτσιώτη, εμφανίζεται από την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αι. στο Βόλο με μεγάλη επιτυχία: κάτι παρόμοιο παρατηρείται και στα Τρίκαλα και την Καρδίτσα. Στον 20^ο αι. κάνει τη θριαμβευτική του εμφάνιση πλέον ο Χρ. Κονιτσιώτης. Είναι πράγματι αξιοπρόσεκτο, τι πλήθος πληροφοριών βρίσκεται στον επαρχιωτικό Τύπο σχετικά με τα περιφρονημένα αυτά λαϊκά θεάματα. Το περιεκτικό άρθρο του κ. Βογιατζή είναι μια καλοδεχούμενη συμπλήρωση στη διδακτορική διατριβή του κ. Μαγουλιώτη. Για την Παντομίμα, χαρακτηριστικά, οι πληροφορίες είναι πολύ λιγότερες.